

De olifant te lijf

Ga er maar aan staan: een miljoen huizen erbij – liefst biobased – en tegelijkertijd een energietransitie doorvoeren en steden klimaatbestendig maken. En een beetje snel graag! Onderzoek van wetenschappers en stedelijke regio's wijst uit dat het kan, mits de samenwerking verbetert, bemoedigende kleine stappen worden gezet en we niet al te haastig te werk gaan. Daarnaast is er nog veel 'institutioneel werk' aan de winkel, constateren Frank Reniers (ministerie van BZK), Joop de Kraker (Universiteit Maastricht / Open Universiteit) en René Kemp (Universiteit Maastricht).

Als je de krant leest, word je niet altijd vrolijk van de enorme complexiteit en het trage tempo van de hoognodige veranderingen richting duurzaamheid. Toch is er in de afgelopen jaren wel een serieus begin gemaakt. Frank Reniers is programmamanager Agenda Stad, bij het ministerie van BZK. Binnen de Agenda Stad werkt het Rijk samen met gemeenten rond een aantal geselecteerde stedelijke opgaven in zogenoemde City Deals. "Wat ik bemoedigend vind, is dat

we in Nederland al goed nadenken over wat er allemaal nodig is in de komende periode. Veel mensen hebben wel eens gehoord over die een miljoen huizen die erbij moeten, maar realiseren zich nog niet hoe fundamenteel de steden zullen veranderen. We zijn met een stapeling aan transitie bezig: meer groen en water, meer deelfervoer in plaats van eigen auto's, andere vormen van energie. Het is allemaal bij elkaar opgeteld veel en complex. In Utrecht wonen nu

bijvoorbeeld ruim 300.000 mensen en in tien jaar komen er nog eens 100.000 bij. Dat is nogal wat. Maar de steden kijken hier gelukkig met een heel brede blik naar. Daarbij proberen ze verschillende opgaven met elkaar te combineren."

Geen weg terug

Hoogleraar Joop de Kraker, Universiteit Maastricht en Open Universiteit, vult aan: "Er zijn trajecten die moeizaam gaan, zoals

Zes inzichten

In het onderzoeksprogramma VerDuS SURF (2016-2021) worden 63 projecten uitgevoerd door sociaalwetenschappers in samenwerking met stedelijke partners. Ongeveer 20 hiervan gaan over energietransitie, klimaatadaptatie, circulariteit en de voedsel-water-energie-nexus. Hoogleraren Joop de Kraker en René Kemp schreven in opdracht van VerDuS een studie. Hierin formuleren zij zes lessen voor de aanpak van stedelijke duurzaamheidstransities:

- Sluit aan bij de leefwereld en waarden van mensen
- Zet bij ontwerp en inzet van 'tools' ook altijd in op menselijk contact
- Neem samenwerking serieus
- Zet bij grote problemen kleine stapjes
- Experimenteer met omdenken, maar zorg ook voor inbedding hiervan
- Pak de instituties aan, ook met onderzoek.

Meer informatie op:
verdus.nl en agendastad.nl

de aardgasvrije wijken. Het gaat langer duren en meer geld kosten dan we misschien hadden gehoopt, maar het belangrijkste is dat we duidelijke doelen voor ogen hebben en daar serieus mee aan de slag zijn."

Grootste uitdaging hierbij is dat de organisaties en regelgeving nog niet ingericht zijn op de integrale aanpak van verschillende transitities tegelijkertijd. Hoogleraar René Kemp, Universiteit Maastricht: "Om dit te veranderen, is zogenoemd 'institutional work' nodig. We moeten de instituties veranderen. Dat betekent niet dat je met de huidige organisatiestructuren en dergelijke niet verder kunt en dat die allemaal weg moeten. Nee,

Frank Reniers:
"Woningzoekenden willen in eerste instantie gewoon een fijn huis in een fijne wijk"

de verandering kan beter van binnenuit komen. Werk meer samen over grenzen heen, probeer nieuwe dingen uit. Vorm zo de samenleving langzaam maar zeker om voor de nieuwe manieren van produceren en consumeren. En ondersteun de mensen daarbij zodat ze het ook echt volhouden." Reniers roept op daarbij het 'not-invented-here'-syndroom te voorkomen. "Als mensen uit bijvoorbeeld Rijk en gemeenten met elkaar samenwerken, ervaren ze in de praktijk wat er anders zou moeten en kunnen. Dan is het gemakkelijker om veranderingen doorgevoerd te krijgen."

Aansluiting vinden

Samenwerking over de grenzen van sectoren is een uitdaging, maar ook samenwerking tussen de overheid en de samenleving, stelt De Kraker. "De belangen lopen niet parallel. Mensen vinden vaak andere dingen belangrijker dan duurzaamheid. Je krijgt mensen mee door meer aan te sluiten bij hun leefwereld, hun belangen en de waarden die zij bovenaan zetten. Verdeel de lusten en de lasten eerlijk en laat ook zien wat men wint bij duurzaamheid." Reniers: "Dat is herkenbaar. Als beleidsmakers en experts zijn we enorm hard bezig om te kijken hoe we nieuwe woningen circulair, CO₂-neutraal, biobased enzovoort kunnen realiseren, maar woningzoekenden willen in eerste instantie gewoon een fijn huis in een fijne wijk. Over hoe we de aansluiting kunnen maken tussen wat nodig is en wat mensen willen, moeten we nog meer kennis krijgen." Kemp

onderschrijft zijn woorden en wijst erop dat verandering niet simpel een kwestie van willen is. "Uit onderzoek blijkt dat duurzaamheidstransities een veelvoud aan veranderingen vergen: nieuwe rollen, kennis, manieren van denken, netwerken en condities. De

Joop de Kraker:
"Alleen ga je sneller, maar samen kom je verder"

kunst is zoveel mogelijk waarde te creëren voor de betrokken partijen en samenleving. Dat vraagt om creativiteit én sensitiviteit. Percepties van veiligheid, betaalbaarheid en de eerlijkheid van de verdeling van kosten en baten zijn subjectief en kunnen beter onderwerp van begrip dan van discussie zijn. Als mensen stellingen betrekken is het lastig om ze hier weer uit te krijgen.'

Koppelkansen

In verschillende VerDuS SURF-projecten, zie kader, is ook gewerkt aan het vinden van oplossingen voor problemen die voor verschillende partijen tegelijk goed werken. Kemp: "Het gaat erom dat je de oplossingen zo vormgeeft, dat ze voldoen aan de verwachtingen en belangen van alle betrokken partijen. Dit zagen we in projecten waarin vooral gekeken is naar zogenoemde koppelkansen tussen water en energie. Gevestigde partijen werken daar op nieuwe manieren samen. Soms kan het ook nodig zijn om een nieuw type organisatie neer te zetten, bijvoorbeeld om wat onafhankelijker te opereren van de gevestigde partijen."

Een voorbeeld is het onderzoeksproject 'Het nieuwe normaal', dat draaide om de platforms Water Sensitive Rotterdam en Amsterdam Rainproof. De Kraker: "Deze platforms betrekken bewoners en bedrijven bij het klimaatbestendiger maken van de stad – bijvoorbeeld het omgaan met extreme regenbuien. Veel mensen zullen misschien eerst denken dat het vooral de taak van de overheid is om daar wat aan te doen. Maak de riolen maar wat groter! Een ander platform zonder overheidspet kan wellicht meer bereiken. Bijvoorbeeld door op een aanstekelijke manier te laten zien wat mensen zelf kunnen doen om water vast te houden, zeker als ze zien dat zo iets tot een mooiere en groenere stad kan leiden.'

Action research en living labs

De VerDuS SURF-projecten hebben onder meer instrumenten opgeleverd waarmee op kleine schaal in specifieke gebieden stappen in duurzame richting kunnen worden gezet. Het gaat om richtlijnen, rekentools, stappenplannen. De instrumenten zijn meestal in de vorm van *action research* en *living labs* in de stedelijke praktijk ontwikkeld. Omdat er in VerDuS SURF veel is gewerkt met living labs, is ook daarna een aparte synthesestudie gedaan. Deze studie is uitgevoerd door het Rathenau Instituut en binnenkort downloadbaar op de VerDuS-website.

Snelheid minder belangrijk

Een ander inzicht uit het onderzoek is, dat voor vooruitgang in transitie het zetten van gezamenlijke kleine stappen belangrijker is dan snel grote stappen maken, waarmee maar een deel van de samenleving iets opschiet. Afval zomaar ineens als grondstof beschouwen, levert met verkeerde financiële prikkels erbij nu niet direct een schone circulaire economie op, liet 'vuilnismen' Teun van der Keuken bijvoorbeeld onlangs in zijn documentaireserie zien. Reniers: "Dit soort grote ambities kun je alleen verwezenlijken door klein te beginnen. Een olifant opeten kan alleen met kleine hapjes." Maar gaat dat dan niet veel te langzaam? De Kraker: "Juist die kleine stappen die je samen kunt zetten als overheden, burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties doen er toe. Dat het niet zo snel gaat, is minder erg. Alleen ga je sneller, maar samen kom je verder."

René Kemp:
"Duurzaamheids-
transities vergen een veel-
voud aan veranderingen"

Opschalen en delen

De kennis en ervaring die wetenschappers en beleidsmakers samen opdoen, kan nog beter worden gedeeld, stelt Reniers. "Daar speelt de Agenda Stad met de City Deals natuurlijk een belangrijke rol in. Vroeger hadden we alleen het generiek beleid, later kwam het gebiedsgericht beleid erbij, zoals de Woondeals en de Regiodeals. En nu hebben we er een derde soort bij: op bepaalde thema's innovaties met elkaar uitvinden. De experimenten die we doen, kunnen worden doorvertaald in het generieke en het gebiedsgerichte beleid. We zullen de komende vier jaar trouwens ook meer deals maken met kleinere gemeenten in de regio, naast die met de grotere steden."

Werk aan de winkel

De drie gesprekspartners zijn het erover eens dat de kennis- en de beleidswereld de komende periode vooral verder moeten werken aan verandering van wet- en regelgeving, financiering en verdienmodellen. Reniers: "Het is op dit moment vaak nog steeds gemakkelijker om financie-

ring te vinden voor een bedrijfsactiviteit die vervuילend zijn dan voor duurzame innovaties. Want hoe je geld kunt verdienen met oude productiemethoden is duidelijk, maar van die nieuwe methoden is dat vaak nog te onzeker. Geld voor verduurzaming kan gemakkelijk stromen met de juiste financiële prikkels. Niks linkse hobby, gewoon geld verdienen!" De Kraker sluit zich bij zijn woorden aan. "Iedereen moet iets winnen bij een duurzame oplossing, daar moet meer oog voor komen. Kijk dus niet alleen naar de nettobalans van verduurzamingsbeleid, want dan blijven er altijd partijen die niets winnen of zelfs iets verliezen en in de weerstand schieten. Die eerlijke verdeling van lasten en lusten is belangrijk." Kemp voegt daar aan toe dat de wetenschap de komende jaren nog heel goed werk kan verrichten, vooral door met *action research* mee te werken aan de institutionele veranderingen die nodig zijn. "Het gaat hierbij om andere woorden, partnerships en regels. Voorbeelden van andere woorden zijn koppelkansen, inclusieve energietransitie en meervoudige waardecreatie. Het betreft zaken waar gemeenten in principe voor zijn. Wat nog ontbreekt zijn instituties, coalities en tools die dit mogelijk maken."

Ymkje de Boer